TAKÁTS MÁRK DÁVID

Kísérlet a mitikus szörnyeteg rehabilitációjára

ANNE CARSON: VÖRÖS ÖNÉLETRAJZA
(VERSES REGÉNY)

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
160 oldal, 2990 Ft

Anne Carson kanadai klasszika-filológus, műfordító, esszéista. A *Vörös önéletrajza* első önálló költészeti alkotása. Carson eddig Oresteia-fordításáért, valamint költői hangvételű, de alapvetően tudományos ógörög esszéiről volt ismert, itt azonban az utóbbi koncepció kifordításra kerül. A *Vörös önéletrajza* egy tudományos elemeket tartalmazó, de alapvetően költői alkotás. Azaz alcíme alapján verses regény (a novel in verse). Tudományos, részben, mert a verseket többek között Platón-, Heidegger- és Pascal-idézetek egészítik ki, részben pedig a *Vörös hús* című bevezető szövegcsokor miatt, ahol helyet kap egy kisesszé Sztészikhoroszról, és fél-ironikus függelékek között Carson Sztészikhorosz-parafrázisai is.

Ezek fordítása közben támadtak a kötet ötletének kezdeti szikrái. Úgy találta, hogy az angol nyelv limitációi nem teszik lehetővé annak az érzetnek a közvetítését, ami szerinte az ógörög eredetinek sajátja. Ezért először egy ponyvaregényt szeretett volna írni a töredékek nyomán, és csak később nyerte el a szöveg jelenlegi, vers-prózai alakját.

A feldolgozott sztészikhoroszi történet elmondásokból maradt csak fent, Gérüón és Héraklész egyetlen találkozása pedig rövid és lényegre törő. Héraklész tízedik próbája, hogy megölje az Erütheia szigetén élő Gérüónt, a vörös bőrű, háromfejű, három pár lábbal és kézzel rendelkező szárnyas szörnyeteget, és elvegye a nyáját. Ezt Héraklész, mivel önazonos hős, meg is teszi, még Gérüón kétfejű kutyájával, Orthosszal is végez.

Carson Gérüónja és Héraklésze azonban nagyrészt csak nevüket öröklik az eredetiből. Itt Gérüón egy homoszexualitását nem felvállaló fiú, majd introveltált fiatal felnőtt, Héraklész pedig az első szerelmi bánata. Gérüónnak megmaradnak a szárnyai, de ezen felül más testi deformációról nem tudunk.

Gérüón szárnyait, mint iskolásfiú az erekcióját, folyamatosan rejtegeti. Látszólag sikeresen – az első alkalom, hogy azokat valaki felfedezi, fontos cselekménypont. Szárnyai tehát bizonyosan valódiak és repülésre is képesek.

Gérüón érzékeny, művészetre fogékony, kreatív fiú, aki se otthon, se az iskolában nem találja helyét. Otthon bátyja szexuálisan abuzálja egészen fiatalon, az iskolába pedig retteg bejárni. Egyetlen csatornázási lehetősége a folyamatos alkotás, ahogy ő fogalmaz, „önéletrajzának" írása. Kisfiúként minden keze ügyébe kerülő dologból – legyen az kacat vagy értékes holmi – szobrászkodik, majd idősebben fotókat készít, de a cél továbbra is az, hogy élete apró részleteinek feljegyzése által egyfelől elmenekülhessen a valóságtól, másfelől valami közelebbi megértésre jusson saját identitásával kapcsolatban. Gérüón ezen alkalmakon túl a szorongás alapállapotából csak rövid pillanatok erejére zökken ki.

Héraklész is művészlélek, Gérüónnál pár évvel idősebb, tapasztaltabb bohém. Innen jön szerelmi tusakodásuk oka is, mivel Héraklész csupán szeretőt lát benne, Gérüón pedig nem csak hogy szerelmes, de még hozzá ezt életében először is teszi. Kapcsolatuk zsákutcába jut, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy az ellentét feloldása lehetetlen. Gérüónnal ezután öt évvel később vesszük fel a fonalat, amikor egy utazás során váratlanul Héraklészba és annak éppen aktuális szeretőjébe, a perui Ankashba botlik. Utazásaikat közösen folytatják, hamarosan szerelmi háromszög alakul ki közöttük, miután a történet egy pékség ablaka előtt bámészkodva hirtelen véget ér.

A kötet ezután egy ironikus hangvételű, képzelt interjúval zár, ahol Sztészikhorosz részben mint történelmi karakter, részben mint Anne Carsonnak egy írói personája szólal meg.

Amikor egy letűnt kor mitológiai történetét a mi korunk kontextusába emeljük át, szem előtt kell tartanunk az ősi mitológiák alapvetően kettős természetét. A mítosz két komponensből tevődik össze: sajátja a történeti narratíva, tehát a cselekmény, a karakterek nevei és a gondolati narratíva, tehát a történet morálja, a gondolkodásmód, ami a karakterek tetteit meghatározza. Ez, mivel ősi szövegekről beszélünk, muszáj különbözzön a 21. századi ember gondolkodásától. Azonban annak a gondolkodásnak a megértése, amiben és ami alapján egy adott történet született, értelmezésének, adaptációjának szerves része kell hogy legyen. Adaptáció során e két komponens tetszés szerinti vegyítésére, felhasználásainak végleteire számos példát találhatunk.

Megírhatjuk az eredeti mitológiai történetet, csak kortárs szereplőkkel és környezetben, ahogy azt Kate Tempest tette a 2015-ös, Ted Hughes Award for Poetry nyertes *Hold Your Own*-ban Teiresziasszal. A történeti narratíva kulcspontjaiban nem változik, csak történelmi ideje és helyszíne frissül. Az eredeti gondolati narratíváját felcseréli a 21. századi.

Az itt említett Ted Hughes pedig remek ellenpélda lehet az 1970-ben kiadott *Crow – From the Life and Songs of the Crow* című kötetével, ahol bár a szöveg cselekménye nem egy konkrét mitológia történeti narratíváját követi (konzekvens narratívája nincs is), elsősorban annak gondolati narratívája autentikus. Crow alakjának mitologikus volta (bár „artificiális" hős) nyilvánvaló, és mivel a nagy mítoszok szellemiségében lett megalkotva, ezért odaillik minden más mitikus alak mellé, akivel a kötet során valahogy párhuzamba vagy egyenesen párba állítódik.

Azonban ha Carsont szeretnénk ezen a skálán elhelyezni, elfoglalt helye már sokkal kevésbé evidens. Az eredeti történeti narratíva itt látszólag egyáltalán nem, csupán absztrakt, metaforikus értelemben teljesül. Hisz lehet érvelni amellett is, hogy Héraklész a kikosarazás-

sal mégiscsak valamifajta gyilkosságot vagy legalábbis erőszakot követ el, ha máshogyan nem, Gérüón szüzességének elvételével megölte Gérüónt, a szüzet. Vagy megölheti temporálisan a gyönyörszerzéssel – nem véletlenül hívják a franciák az orgazmust kicsi halálnak. Azonban ez a párhuzam nem eléggé evidens a számomra, nem adja magát. Feltehető, hogy bánhat úgy kedves a kedvesével, aminek következtében az egy pillanatra megsemmisül a fájdalomtól, de ez a fajta megsemmisülés az eredeti történet brutalitása és epikussága mellett mégiscsak eltörpül.

Carson adaptációja inkább a torzszülöttség érzetében lel történeti narratív kapcsolatra. Gérüón szorongásának okát ott találjuk, hogy ő lélekben továbbra is egy mitikus szörny maradt, akkor is, ha ezt külseje már nem feltétlenül tükrözi. A már idézett interjúban később maga az írónő is úgy fogalmaz, hogy karaktere leginkább szörnyetegsége miatt kötötte le. A mitikus szörnyeteg, az archetipikus szörnyeteg alakja közel van ahhoz, amilyen drasztikus, elnagyolt módon látja magát csúnyának az öngyűlölő tinédzser.

Az eredeti gondolati narratíva azonban már kézzelfoghatóbban megtalálható a szövegben, és az azzal való párhuzamba állítás során ki is mutatható.

Ős-Héraklész hős, arra determináltatott, hogy szörnyek fejeit vagdossa, ős-Gérüón pedig szörny, arra determináltatott, hogy hősök vagdossák az ő fejeit. Szerepük nem kérdéses, az pedig, hogy ők ezt kölcsönösen elfogadták, meg kell előzze a történeti narratíva lehetővé jöttét is.

Eredeti viszonyuk valahogy lecsapódik a karakterek kortárs inkarnációin is – Héraklész egy ógörög hős magabiztosságával viseli magát, Gérüón pedig valóban öntudatra ébredt szörnyeteghez méltó intenzitással gyűlöli magát. Kapcsolatukban továbbra is az előbbi a dominánsabb. Mintha a karakterek valahogy tisztában lennének „történelmükkel". Igaz Gérüón szerelmes, de kötődésében a tapasztalatlan szerelmes félelme is jelen van, esetében azonban ez az érzet többletjelentéssel is társul: mintha még emlékezne arra, amikor szerelme megölte őt, és elvette a nyáját.

Ugyanez az „előző életből" visszamaradt iszony lehet Gérüón bezártságtól való rettegésében is. Az ős-Gérüón Erütheia szigetére van bezárva, mai-Gérüón pedig egy olyan családba, majd olyan közegekbe, ahol nem érzi helyén magát.

„És neked, Gérüón,
mi a kedvenc fegyvered? A ketrec, szólt Gérüón a térdei mögül.
A ketrec? kérdezte a bátyja.
Te idióta, a ketrec nem is fegyver. A fegyvernek valamit csinálnia kell.
Végeznie kell az ellenséggel.
Ekkor a földszint felől nagy zajt hallottak. Gérüón belsejében lángra lobbant valami."

Gérüónnak, akár az archaikus embernek, alapvető vonzalma van a tűzhöz, és ebben a visszatérő elemben a mitologikus gondolati narratíva tűzimádatának egy utórezgése is megtalálható.

De a tűzhöz való kötődésben fog Gérüón kiteljesülni is. Amikor Ankash felfedezi szárnyait, az legendát mesél neki a régmúlt idők szárnyas vulkáni embereiről, amiben ő önmagára vagy legalábbis teremtésmítoszára talál.

Gérüón a teremtésmítoszának megtalálásával részlegesen rátalál a nyugalomra, mindenesetre a szöveg így értelmezhető, ugyanis ezt követően a már említett pékség előtt véget is ér. A pékség is tűzhöz kapcsolódó metaforát sejtet – a tűz mint destruktív elem konstruktívan (étel elkészítésére) van használva. Úgy, ahogyan Gérüónnak is meg kell tanulnia, hogy a benne lévő tüzet (az önmaga iránt érzett gyűlölet és düh tüzét) konstruktívan hasznosítsa. *„Az egészséges vulkánt saját feszültsége tartja edzésben."* Vagy pár verssel később, amikor Gérüón és Héraklész Emily Dickinsonról beszélgetnek:

„*Az egyik versének az a címe*,
folytatta Héraklész *hogy* Vulkánomon kinőtt a Fű. *Igen, tudom*, mondta Gérüón. *Szeretem azt a verset, ahogy nem hajlandó benne*
szűz*zel* rímelni a tűz*re*."

Az őt fűtő tűzzel való végső egyesülés, a tüzével való bánásmód felismerésének motívuma, az Erütheia szigetére zárt ős-Gerüón „belenyugvásának" a determinizmusát sugallja. De csakis a tűzzel. Látványosabb keresztje, hogy szárnyak vannak a hátán, homoszexualizmusával együtt továbbra is fel nem vállalt titka marad, csak a rejtegetés fájdalma enyhül, amikor eredetmítosszal egészül ki. Sorsával való teljes azonosulás, olyanfajta, mint ami ősének sajátja volt, azonban nem vagy csak részben történik.

Már a bemutatott kapcsolódási pontokon is érződik, hogy sokkal lazábbak, a szövegben való jelenlétük sokszor inkább csak sejtetett. Ez mindenképpen egy mai kontextus, amiben az ógörög eredeti szellemisége, gondolati narratívája egy régmúlt világ visszhangjává válik.

A szöveg hangvételében is kortárs. Személyes, nem riad vissza a filozofálástól, az intertextualitástól vagy a nosztalgiától sem, azonban mindig költői, szép marad. Nem szótag vagy rím szerint tagol, a sortörés csakis gondolati elválasztásra szolgál.

A fordítás Fenyvesi Orsolya munkáját dicséri. A mind költőként, mind műfordítóként is elismert írónő Anne Sexton átültetéseiért korábban már Versum díjat is kapott, és két önálló verseskötetet tudhat maga mögött. A *Vörös önéletrajzán* kívül további Carson-fordításai is elérhetőek a VersumOnline-on a *Glass, Irony, and God* című egyedülálló verseket tartalmazó kollekciójából, amiket ezzel a verseskötettel egyidőben fordított.

Fenyvesi sikeresen csatornázza az eredeti szöveg helyenként kínos, már-már autisztikus nyelvhasználatát. Autisztikus, hisz Gérüón örökös kívülálló, amikor beszél, amikor gondol, az mindig valahogy idegen, de nem csak tartalmában, hanem megfogalmazásában is. Az angol eredeti nyelvezete magában hordozza a szorongó tinédzser dadogását, félre-beszédét, és ez a magyar változatban is jelen van.

Carson itt Gérüón, mint szörny-archetípus látszólagos rehabilitációjára vállalkozik, de nem mindenhol, ahol komplikálja helyzetét, nyújt neki feloldást. A kezdeti, szorongó gyermek Gérüón nem sokban különbözik a felnőtt Gérüóntól, akivel zárunk. Problémái nagy része nem realizálódott eléggé, és így feloldást sem nyert alóluk. Gérüón önéletrajza továbbra is töredékes marad.

(Fordította: Fenyvesi Orsolya, *szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta:* Krusovszky Dénes)